

TOPLUMSAL EŞİTSİZLİKLER ve KADIN

Dr. Feride SAÇAKLIOĞLU*

Bir insanın yaşamı, yeni doğan döneminde yaşamını sürdürülebilmesi, çocukluğundaki ortam ve koşullar, aile içindeki rolü, sağlığı, okula devam edebilmesi, iş koşulları, kendisini ve yeteneklerini ifade edebilme potansiyeli, büyük oranda dünyaya geldiği ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarına ve ailesinin sosyal ve ekonomik yönden hangi sınıfa mensup olduğuna bağlıdır. Bu kadınlar için de geçerli bir varsayımdır. Öte yandan nasıl sağlık göstergeleri bir toplumun sağlık düzeyini belirlemek ve değerlendirmek amacıyla kullanılmakta ise, benzer bir yaklaşımla kadının toplumsal konumu da o toplumdaki sosyal eşitliğin göstergelerinden biri olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle yazının başlığı toplumsal eşitsizlikler ve kadın konmuş ve tüm konu bu bakış açısıyla irdelenmiştir. Konusu kadın olan bir yazıda dilin ve yöntemin önemi büyüktür. Çünkü kadın haklarını savunurken, eşitsizlik ve ayrımcılığa karşı dururken, "erkekler karşı ayrımcılık" çizgisine varmak da olasıdır. Bu yazının amacı ise dünyada var olan eşitsizlikler içinde kadınlara düşen payın vurgulanmasıdır.

NASIL BİR DÜNYADA YAŞIYORUZ?

Kaynakların Dağılımı ve Yoksulluk:

Dünya nüfusunun % 75'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Kaynakların dağılımı incelendiğinde ise besin maddelerinin % 30'unun, enerji tüketiminin % 15'inin, dünyadaki endüstrileşmenin % 8'inin, bilim ve eğitime harcanan paranın % 5'inin, sağlık harcamalarının % 6'sının, eğitim giderlerinin % 11'inin gelişmekte olan ülkelerin payına düştüğü izlenmektedir (13).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar yaşamlarını tam bir yoksulluk içinde sürdürmektedirler. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına düşen ulusal gelir yönünden bir uçurum vardır. Örneğin Kenya ve Nijerya'da kişi başına düşen ulusal gelir yılda 300 dolar iken Japonya'da 30,000 dolardır (19). Öte yandan ulusal gelirin ülke içindeki dağılımı da eşitsizlikler içermektedir. Genel olarak herhangi bir ülkede toplumun en yoksul %

40'lık kesimi toplam gelirden % 20'den az bir pay almaktadır, hatta bu pay bazı ülkelerde % 10'un altına düşmektedir (9). Bu eşitsizlikler sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ABD'de nüfusun en yoksul % 40'lık bölümü toplam gelirden % 16'lık bir pay almaktadır, bu pay Fransa'da % 17, Japonya'da ise % 22'dir (9).

Dünyada eşitsizlikler yoğun bir biçimde yaşanmaktadır. Yirmibirinci yüzyıla girerken hala dünya nüfusunun beşte ikisi beslenme yetersizliği içindedir, yaklaşık olarak beşte biri sağlıklı suya sahip değildir, beşte birinin çöp ve atıklar sorunu çözümlenmemiştir. Yine yaklaşık beşte birlik bir bölümü tam yoksulluk içinde yaşamaktadır. Her yıl milyonlarca çocuk açlık ve yoksulluk nedeniyle yaşamını yitirmektedir (16). Ulaşım, elektrik, sanitasyon, temiz su gibi temel hizmetlerden yararlanma gelişmekte olan ülkelerde oldukça düşük düzeydedir. Örneğin Pakistan'da her on evden sadece dördünde akar su bulunmaktadır. Seçilmiş 13 gelişmekte olan ülkede her on evden üçünün evin içinde tuvalet vardır ve örneğin; Kenya'da her on evden sadece birinde elektrik bulunmaktadır (9). Bu koşullarda özellikle kırsal bölgelerde milyonlarca kadın eve su taşımak, yakacak odun bulmak gibi uğraşlar içine girmek zorunda kalmaktadır. BM Afrika Ekonomik Komisyonu verilerine göre su taşımak için harcanan zamanın % 90'ını ve yakacak taşımak için harcanan zamanın % 80'ini kadınlar harcamaktadır (1).

Dünyada yaşanmakta olan ekonomik krizin bazı sosyal sonuçları vardır. Bunlar işsizlik, yoksulluk, ücretlerin azalması, sosyal güvenlik hizmetlerinin yokluğu, eğitimin kesintiye uğraması, malnütriyon vb. sorunlardır. Yoksul ülkeler açısından en önemli sorunlardan biri de dış borç sorunudur. UNICEF verilerine göre yoksul ülkeler aldıkları yardımdan daha fazla miktarda dış borç faizi ödemektedir, yoksul ülkelere zengin ülkelere yılda 60 milyar dolar para akışı gerçekleşmektedir (23).

Kentleşme:

Kentleşme Avrupa'da endüstri devrimi ile başlayan ve

* Prof. Dr., Ege Üniv. Tıp Fak. Halk Sağlığı AD.

kırsal yerleşim birimlerinden kentlere nüfus hareketi ile karakterize olan bir süreçtir. Yüzyılın başında dünya nüfusunun sadece % 10'u kentlerde yaşamakta idi, bugün dünya nüfusu 1995 yılı verilerine göre 5.7 milyardır (22) ve bu nüfusun % 43'ü kentlerde yaşamaktadır (21). Kentleşme gelişmekte olan ülkelerde de gözlenen sosyal bir süreçtir. Bu ülkelerde kentleşmenin temelinde her zaman endüstrileşme yoktur. Dünya Bankası'nın verilerine göre gelişmekte olan ülkelerde kentli nüfusun % 30'undan fazlası geçekondularda yaşamaktadır, bu oran bazı kentlerde % 60-70'lere yükselebilmektedir, örneğin Kazablanka'da % 70'tir (2).

KADINLARIN SOSYAL KONUMLARI

Bir ülkenin tam olarak kalkınması, dünyada refah ve barışın sağlanması için yaşamın tüm alanlarında kadınların erkeklerle eşit bir biçimde katılımının sağlanması gerekir (4). Bu nedenle kadınların toplumsal konumlarını bazı göstergeler açısından değerlendirmek konuya açıklık getirebilir. Kadınların eğitim düzeyi, toplumsal statüsü, toplumsal rolü ile barışık olması, işyükü, gelir düzeyi, karşılaştığı mesleki riskler, kalkınma etkinliklerine katılım düzeyi, aile içi karar mekanizmasındaki rolü, sağlık hizmetlerine ulaşması, beslenme ve doğurganlık ile ilgili sağlık sorunları bu değerlendirme için kriter olarak incelenebilir.

Eğitim:

Zorunlu öğretim birçok ülkede yasallaşmaktadır. Birleşmiş Milletler kayıtlarına göre dünyadaki ülkelerin % 83'ünde zorunlu öğretim söz konusudur. Ancak yasalar zorunluluk getirirse de dünya çocuklarının büyük bir bölümüne temel eğitim sağlayacak koşullar gerçekleştirilememiştir. Bu tür yasalar tüm ülkelerde aynı yaptırım gücüne sahip değildir.

Dünyada ilkökul çağındaki çocukların dörtte biri okula gidememektedir. Gelişmekte olan ülke okullarının üçte birinde donanım yetersizdir (18).

Dünyada özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Bu ülkelerde okula devam edenlerin oranının giderek artmasına karşın cinsiyete göre farklılıklar sürmektedir. Yoksul ülkelerde okur-yazarlık oranına bakıldığında erkeklerde okur-yazarlık oranının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Afrika ve Güney Asya'da her beş kadından dördü hiç okula gitmemiş durumdadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe cinsiyete göre farklılık artmaktadır. Üniversite düzeyinde iki erkek öğrenciye karşılık bir kız öğrenci düşmektedir. 20-24 yaş grubundaki kadınların yedi yıl ve daha fazla süre okula devam etme durumları incelendiğinde; Japonya, ABD gibi ülkelerde bu durumda olan kadınların oranı % 100 iken, Tayland, Nijerya, Pakistan gibi ülkelerde hala % 40'ın altındadır (9). Türkiye'de ise kadınların % 72'si, erkeklerin % 89'u okur-yazardır (11).

Ders kitapları ve okul müfredat programları toplumda yerleşmiş kavramların pekiştirilmesinde ya da değiştirilmesinde rol oynamaktadır. İlkokul kitaplarında yapılan incelemeler; erkeğin egemen, kadının edilgin toplumsal rollerde tanımlandığını göstermektedir, buna karşın endüstrileşmiş ülkelerde kitap içerikleri gözden geçirilip, ayrımcı özellikler temizlenmektedir (18). Öğretim elemanları incelendiğinde ilkokullarda kadın öğretmenler çoğunlukta iken öğretim düzeyi yükseldikçe kadın öğretim elemanlarının oranının düştüğü izlenmektedir. Avrupa'da profesörlerin sadece % 10'u kadınlardan oluşmaktadır (18).

UNESCO verilerine göre kadın ve erkekler meslek seçiminde de cinsiyete göre farklı yönelimler göstermektedir. Kadınlar daha çok ev ekonomisi, ebe-hemşirelik, güzel sanatlar, eğitim alanlarına yönelirken, erkekler endüstri, tarım, hukuk, mühendislik, tıp alanlarında eğitim görmektedir (18).

Çalışma Yaşamı:

ILO verilerine göre 2000 yılında dünyada 800 milyon kadın işçi çalışıyor olacaktır (18). Dünyadaki 15-64 yaş grubundaki iş gücünün % 33'ünü kadınlar oluşturmaktadır. 15-64 yaş grubundaki çalışan kadınların bu yaş grubuna oranı ise dünya genelinde % 46'dır (18). Türkiye'de işgücündeki nüfusun % 31'i kadınlardan oluşmaktadır, eğitim yükseldikçe bu oran da yükselmektedir; lise mezunu olan kadınların % 40.8'i, üniversite mezunu olanların ise % 82.9'u halen çalışmaktadır (11).

Gelişmekte olan ülkelerdeki tarımda çalışan işgücünün önemli bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Güney-Doğu Asya, Latin Amerika ve Sahra'nın güneyindeki Afrika'da kadınlar tarım işçilerinin % 50-90'ını oluşturmakta olduğu bildirilmektedir (15). Batı Afrika'da ticarete iş gücünün % 80'ini kadınların oluşturduğu, Gana'da balık satıcılarının % 97'sinin kadınlar olduğu, Hindistan'da tüm balık ticaretini kadınların yaptığı bildirilmektedir (15). Dünya nüfusunun dörtte üçünün yaşadığı gelişmekte olan ülkelerde besin maddelerinin yarıdan fazlasını kadınlar üretmektedir (15). Yine dünyadaki ailelerin dörtte birinde ailenin ekmeç parasını kazanan kişi tek başına kadındır (24).

Doksan ülkede ücret eşitliği Anayasa ve ulusal yasalara girmiştir. Ancak eşit değerdeki işlerin tanımlanması sorunlu olduğundan dünya genelinde erkeklerle kadınlara eşit ücretlerin ödenmediği gözlenmektedir. Kadınlara ödenen ücretin yüzde kaçısı olduğu incelendiğinde; Japonya'da % 43, Singapur'da % 63'ü, Sri Lanka'da % 81'i, ABD'de % 60'ı olduğu izlenmektedir (25).

Birçok serbest bölge yabancılara mülkiyet hakkının tanındığı, işgücünün ucuz olduğu, sendikal hakların olmadığı çalışma alanlarıdır. Bu bölgelerde genellikle genç, evlenmemiş, deneyimsiz kadınlar işçi olarak tercih edilmektedir. Japonya'ya elektronik endüstrisinde saat ücreti 597 sent iken, serbest bölgelerde aynı iş kolunda

Hong Kong'da 97 sent, Singapur'da 90 sent, Malezya'da 42 senttir (25).

Yasalar Karşısında Kadın:

Uluslararası yasal metinler incelendiğinde eşit işe eşit ücret verilmesinin 1953 yılında, hamilelikte ücretli izin hakkının 1955 yılında, çalışma ve iş olanaklarında eşitlik ilkesinin 1960 yılında, eşit koşullarda evlenme hakkının 1964 yılında, eğitim olanaklarından eşit bir biçimde yararlanmanın 1962 yılında, kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi ilkesinin ise 1981 yılında uluslararası metinlere girdiği izlenmektedir (25). Halen gelişmekte olan ülkelerde özellikle Afrika'da kadınların toprak mülkiyeti hakkı yoktur ve toprak miras yoluyla erkek çocuklara geçmektedir (4).

Politik Yaşamda Kadın:

Dünya genelinde kadınlar politik yaşamda ağırlıklı olarak yer alamamaktadır. Kadınlar ulusal parlamentoların sadece % 9.7'sini oluşturmaktadır (18). Sendikalarda üyelerin % 30-50'sini kadınların oluşmasına rağmen sendika liderlerinin içinde kadınlar azınlıktadır. Türkiye'de parlamenterlerin sadece % 1.8'i kadındır (11).

KADINLARIN SAĞLIK KOŞULLARI

Mortalite:

Gelişmiş ülkelerde insan sağlığının en belirgin özelliklerinden biri erkekler ve kadınlar arasındaki beklenen yaşam sürelerinin farklılığıdır. İngiltere ve Galler'de yapılan bir değerlendirmede toplumun tüm sınıfları için erkeklerin ölüm riskinin kadınların ölüm riskinden iki kat daha fazla olduğu saptanmıştır. Mortalite verileri arasındaki bu farklılığın nedenlerine yönelik sistematik bir bilgi bulunmamaktadır. Kadın ve erkekler ev ve işte aynı koşulları paylaşıyor görünseler bile yaşam ve çalışma koşulları, işin türü, günlük besin tüketimleri tümüyle farklı olabilmektedir (10).

Sağlık Sorunları:

Kadınların başlıca; beslenme sorunları, doğurganlıkla ilgili sorunlar, kadına yönelik şiddet, cinsel temasla bulaşan hastalıklar, meslek hastalıkları, serviks, meme kanserleri gibi sağlık sorunları vardır. Bunlar içinde özellikle beslenme sorunları, kadına yönelik şiddet kadınlara yönelik ayrımcılığın belirgin bir biçimde ortaya çıktığı alanlardır.

Örneğin bazı ülkelerde kadınlar ve kız bebekler erkeklerle ve erkek bebeklere oranla daha az miktarda ve daha az besleyici olan besin maddeleri ile beslenirler ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanırlar (5, 12).

Kadına Yönelik Şiddet:

Kadına acı ve hasar veren, toplumda ya da ailede

görülen fiziksel, cinsel, psikolojik her türlü şiddet, özgürlüğü keyfi olarak kısıtlama ve zorlama gibi davranışlar, işyeri ya da eğitim kurumlarında gözdağı verme ya da cinsel saldırı, zoraki fahişelik, devletin şiddet uygulaması ya da şiddete göz yumması cinsiyete dayalı istismar olarak tanımlanmaktadır. Kadına yönelik şiddet (7, 20) bir çok biçimde ortaya çıkmaktadır. Kadın şiddete aile içinde maruz kalıyorsa bunu aile içi şiddet ya da ev içi şiddet adı verilmektedir. Kadınlara yönelik cinsel şiddet taciz, ırza geçme (17) ya da ensest biçimde ortaya çıkabilmektedir. Kızlık zarı muayeneleri, genç yaşta evlenmeye zorlanma, kadının ailedeki karar mekanizmasında dışlanması, kadın sünneti-genital mutilasyon (8) kız bebeklerin öldürülmesi (14), çatışma ve baskı dönemlerinde kadınlara uygulanan işkence ve baskı (3), bazı ülkelerde zinanın yalnızca kadın yönünden cezalandırılması da yine kadınlara yönelik şiddet türlerindedir.

İngiltere ve Galler'de kadınların öldürüldüğü cinayetlerin % 18'inde katilin eşleri olduğu saptanmıştır, yine bu ülkede şiddete bağlı suçların dörtte birinde ev içi şiddet söz konusudur. Son istatistiklere göre her yıl 3-4 milyon kadın eşleri ya da birlikte yaşadıkları erkek arkadaşları tarafından dövülmektedir. Her beş erişkin kadından biri yaşamında ırza geçme deneyimi yaşamıştır. Norveç'te jinekolojik başvuruların % 25'inde birlikte olduğu kişi tarafından istismar söz konusudur. Şili Santiago'da kadınların % 80'i kendi evlerinde şiddete maruz kalmışlardır. Bangladeş'te kadınlara yönelik cinayetlerin % 50'si kendi evlerinde işlenmiştir. 1992 yılında Myanmar'da hükümet kuvvetleri kırsal bölgedeki köylerde kadınların ırzına geçmiştir (6). Sudan'da bekaretinden emin olmak için kadınların genital sistemleri dikilebilmektedir. Papua Yeni Gine'de parlamenter kadına yönelik şiddeti konuşmayı aile yaşamına tecavüz olarak algılamaktadır.

SONUÇ

Dünyada haksızlığa uğrayan tek grubun kadınlar olmadığı çok açıktır. Kaynakların dağılımı, ulusal gelir ve bunun nüfus grupları arasındaki paylaşımı, eğitim olanakları, çalışma yaşamı, politik yaşama katılım ve sağlık sorunları açısından bir çok eşitsizlik söz konusudur. Bu eşitsizlikler içinde bir çok ölçüt açısından kadınlar daha da eşitsiz bir grup olarak belirmektedir. Yasal düzenlemelere karşı değişmeyen geleneksel roller, karşılaşılan özellikli sağlık sorunları, en yakınındaki kişilerden baskı görme, şiddete maruz kalma riski; ortak yaşamdaki işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, politik baskılar vb. sorunlara eklenince kadınlar açısından sorunlar katmerlenmektedir.

Kaynakların eşit bir biçimde paylaşıldığı, insanların insanca koşullarda yaşadığı ve çalıştığı, yeteneklerini geliştirdiği, eğitim olanaklarından yararlandığı, ırk, dil, din, cinsiyet, politik görüş vb. konularda ayrımcılığın olmadığı bir dünya hayal ederken, sözgelimi Şili'de başkentteki kadınların % 80'inin ev içi şiddete maruz kaldığını algılamak oldukça güçtür. Çünkü sokakta ayrımcılığa, baskıya karşı mücadele edebilen erkeklerin evde

şiddet uygulaması, ayrımcılık yapması anlaşılır gibi değildir.

KAYNAKLAR

- 1 Carr, M., The Long Walk Home Appropriate Technology Vol. 10, No.1, 1983.
- 2 Cities, Life in the World's 100 Largest Metropolitan Areas, Population Crisis Committee, Washington, 1990.
- 3 Cook, R., ed. Human Rights of Women: National and International Perspectives, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Penn., 1994.
- 4 Cook, R.J., "State Accountability Under the Women's Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women", in Human Rights of Women: National and International Perspectives, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Penn., 1994, pp. 228-256.
- 5 Harriss, B., "The Intrafamily Distribution of Hunger in South Asia", in Dreze. J. and Sen. A., ends. The Political Economy of Hunger, Clarendon Press, Oxford, 1990.
- 6 Hausermann, J., and Vizard, P. Violence Against Women, Entre Nous 30-31, WHO, Geneva, 1995.
- 7 Heise, L., "Violence Against Women: The Hidden Health Burden". World Health Statistics Quarterly, 46:79-85, 1993.
- 8 Hicks, E.K., Infibulation: Female Nutilation in Islamic Northeastern Africa, Transition Publishers, London, 1993.
- 9 Hopes and Realities, Closing the Gap Between Women's Aspirations and Their Reproductive Experiences, The Alan Guttmacher Institute, New York, 1995.
- 10 Inequalities in Health The Black Report, London, 1992.
- 11 İstatistiklerle Kadın 1927-1992. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995.
- 12 Kurz. K.M., Peplinsky, N.L., Johnson-Welch, C., Investing in the Future: Six Principles for Promoting the Nutritional Status of Adolescent Girls in Developing Countries, International Center for research on Women, Washington, D.C., 1994.
- 13 Morley, D., Lovel, H. My Name is Today, London, 1990.
- 14 Population Policy and Women's Rights: Transforming Reproductive Choice, Praeger Publishers, Westport, Conn., 1993.
- 15 Responses to the Crisis in Women and the World's Economic Crisis The JUNIC/NGO Programme Group on Women and Development, Kit No.6, 1990.
- 16 Sanders, D., Carver, R., The Struggle for Health Medicine and the Politics of Underdevelopment, London, 1990.
- 17 Sathar, Z., Women's Status and fertility in Pakistan: Recent Evidence, United Nations, New York, 1993.
- 18 Sivard, R.L., Women a World Survey, World Priorities, Washington D.C., 1987, s.18-32.
- 19 The World Bank, World Development Report, 1994, Oxford University Press, New York, 1994, Table 30, pp.220-221.
- 20 United Nations Economic and Social Council, Report of the Working Group on Violence Against Women, Vienna, 1992.
- 21 United Nations Population Division, World Population 1992, wallchart, New York, 1992.
- 22 United Nations Population Division, World Population Prospects: The 1994 Revision, New York, 1995, Table A-4, p.24.
- 23 Women and the World Economic Crisis, The JUNIC/NGO Programme Group on Women and Development, Kit No.6, Geneva, 1990.
- 24 Women in Human Settlements Development Programme, United Nations-Habitat, wall chart, 1995.
- 25 Women in Industry The Key to Development UN New York, 1990.